

Lepelaar

Op basis van de kleur van een ring is het eenvoudig te achterhalen in welk jaar de lepelaar ter wereld is gekomen.

Foto Robin De Puy

Nederland is weer een lepelaarland. Tamar Lok volgt de elegante langeafstandsvliegers overal, dus ook bij de overwintering. Een verliefde lepelaar is attent en, als het moet, gemeen.

CASPAR JANSSEN

'Je zou soms bijna zeggen: de lepelaar hoort hier niet. Hij is zo mooi, elegant, heeft zo'n mooie kuif. En dan die lepelbek, die wat bizarre creatie. Die hele snavel zit vol met sensoren, hij gaat ermee door het water en als hij voelt: dit is een garnaal, of een stekelbaars, dan bats, gaat die snavel dicht. De lepelaar straalt een soort tropische rust uit, maar toch: hij is heel erg Hollands, hij heeft hier altijd geleefd, in dit moerassige land. Lepelaars willen plekken waar vossen niet kunnen komen en waar water is om te foerageren.

'In de jaren zestig van de vorige eeuw ging het opeens hard achteruit met de lepelaar, in 1968 waren er nog maar 148 broedparen. De belangrijkste oorzaak was het gebruik van

insecticiden in de landbouw. Die kwamen in het oppervlaktewater terecht. Grote, adulte lepelaars legden massaal het loodje. Het was duidelijk: dit gaat helemaal verkeerd aflopen. De redding voor de soort was een verbod op het gebruik van pesticiden. De populatie ging weer groeien. Nu zijn er weer rond de 2.500 broedparen in ons land. Je zou het een succes van natuurbescherming kunnen noemen.

'Vanwege die bescherming zijn veel lepelaars gekleurringd (elk jaar heeft zijn eigen kleur, waardoor eenvoudig is te zien uit welk jaar de vogel komt, red.). Eerst in het Naardermeer en in de Oostvaardersplassen, later ook hier, toen veel lepelaars naar de Waddeneilanden kwamen. We wilden zien: waar gaan die lepelaars in de winter heen, hoe zit het met de overleving? Ringen maakt het mogelijk om individuele dieren te volgen.

'Er zijn wel meer projecten waarin dieren geringd worden, maar die dieren verdwijnen vaak toch in het niets. Zo niet de lepelaar. De animo om lepelaars te ringen, en het aantal terugmeldingen, was groot. Misschien wel omdat de lepelaar zo mooi is en omdat het lang zo slecht is gegaan. Maar ook omdat het vrij grote vogels zijn die in een relatief open vlakke zitten, ze kunnen dus vrij gemakkelijk worden gezien, en die ringen kunnen van een afstand goed worden afgelezen. Het unieke aan de lepelaar is dat hij langs de hele trekweg wordt gezien. In Frankrijk, in Spanje, in West-Afrika. In de loop der jaren zijn er enorm veel gegevens verzameld.

'Toen ik in die database ging kijken, kwam ik er snel achter dat er grote verschillen waren tussen waar de lepelaars uit de kolonie op Schiermonnikoog overwinterden. Sommige gingen naar Frankrijk of Spanje, andere naar Mauritanië of Senegal. Ik zag ook vrij snel dat ze

heel erg consistent zijn in waar ze in de winter naartoe gaan; dezelfde individuen gaan altijd naar dezelfde plek. Ik vroeg mij af: hoe komt dat en wat heeft dat voor gevolgen voor de overleving en voor de hoeveelheid jongen die ze hier grootbrengen?

'Dat betekende dat ik de lepelaars hier op Schiermonnikoog nauwgezet moest volgen. Urenlang in een schuilhutje zitten en kijken welke gekleurringde lepelaars er in die kolonie zitten. En aan de hand van de database bepalen: waar hebben die overwinterd. En dan kijken: hoe gaat het met hun nesten, wanneer komen die jongen uit, en hoeveel jongen brengen ze groot. Ik wachtte in mijn hutje net zolang tot die lepelaars een keer opstonden zodat ik kon zien: oh, er steekt een oranje snaveltje boven de nestrand uit en die bedelt om voedsel. Mijn hypothese was dat lepelaars die in Afrika overwinteren hier later aankomen, en later broeden, wat misschien een effect heeft op het broedsucces. Maar ik zag geen verschil, al begonnen de Afrikagangers zes dagen later met broeden.

'Wat ik wel ontdekte op basis van vijftien jaar ringgegevens was dat de sterfte onder de volwassen lepelaars het grootst was tussen het begin van de winter en het einde van de voorjaartrek. Hier in Nederland is er bijna geen sterfte van volwassen vogels. Ik wilde weten welk deel van de sterfte in de winter plaatsvond en welk deel tijdens de voorjaartrek. Die waarnemingen waren in Mauritanië nooit gedaan, dus ben ik er zelf elk jaar aan het begin en aan het einde van de winterperiode naartoe gegaan. Zo ontdekte ik dat verreweg de meeste sterfte optreedt tijdens de voorjaartrek richting Nederland. Dat geldt niet voor de lepelaars die in Frankrijk of Spanje overwinteren. De meeste sterfte vindt dus plaats in het deel dat ze van Mauritanië naar Spanje

vliegen, over de Sahara heen. Ons idee is nu dat de wind een belangrijke rol speelt. Je hebt daar passaatwinden, die hebben ze in het najaar in de rug, en tijdens de voorjaarstrek pal tegen. Vermoedelijk redden veel lepelaars het simpelweg niet.

'Het is dus voor onze lepelaars tegenwoordig gunstiger om in Zuid-Europa te overwinteren dan in Afrika. De omstandigheden in Frankrijk en Spanje zijn ook verbeterd, door betere bescherming en wellicht ook door klimaatverandering. De conservatieve lepelaars, die hardnekkig naar Mauritanië blijven vliegen, zijn in het nadeel, hun overlevingskans is kleiner. Maar de verschuiving naar Europa gaat langzaam. De adulte vogels leren niet, die kiezen in hun tweede jaar waar ze overwinteren en blijven daar dan altijd naartoe gaan.

'De verschuiving naar Europa wordt dus veroorzaakt door de jongen. Bij de lepelaars gaat iedereen zijn eigen weg na het broedseizoen. De ouders vliegen eerder, die jongen moeten maar uitzoeken waar ze heengaan. En die jongen vliegen vervolgens niet hun ouders achterna.

'Mijn veronderstelling is nu dat de jonge lepelaars hun informatie opdoen van andere adulte vogels die ze onderweg naar het zuiden tegenkomen. Dat zou verklaren waarom de verschuiving naar Europa zo langzaam gaat; de meeste jonge lepelaars volgen nog altijd de adulte vogels die eigenlijk de verkeerde keuze maken door naar West-Afrika te vliegen. Al zijn er blijkbaar ook eigenwijze jongen met andere informatie, die denken: nou, het ziet er hier in Frankrijk en Spanje ook best goed uit, ik ga het gewoon hier proberen.

'Ik kijk natuurlijk met een wetenschappelijke bril naar de lepelaar. Maar je houdt ze ook weleens vast, om ze te meten, of te ringen. Je krijgt daardoor een persoonlijke band met die vogels, ze zijn intrigerend en grappig. Je ziet ook aandoenlijke dingen. Als

het mannetje en vrouwtje elkaar komen afwisselen bij het broeden brengen ze heel vaak een twijgje mee, een soort cadeautje, een beloning voor een hele dag of nacht zitten.

'Maar je ziet ook het tegengestelde. Ze zijn ook gemeen, en ze stelen. Als de ene broeder even in slaap dommelt, zie je de buurman of buurvrouw vaak snel even een twijg uit het nest van de burens weghalen. En het mannetje hoeft maar even weg te zijn of de buurman springt al boven op het vrouwtje, zelfs als de eieren al gelegd zijn.

'Ze zijn ook niet extreem schuw. Als ik die jonge vogels kleuring of meet, blijven ze vaak nog een beetje om me heen dreutelen, alsof ze zich afvragen: wat ben je eigenlijk aan het doen. Het zijn scharminkels. Ze hebben enorm lange poten, maar die veren beginnen nog maar net te groeien. Het ziet er niet uit, zo'n jonge lepelaar. Maar het mooiste is als je vier maanden later in acht uur tijd naar Mauritanië vliegt, dat gebied invaart met een zeilbootje, en je ziet datzelfde jong daar opeens staan. Dan denk je: jeetje, dat heeft-ie gewoon geflikt, 5.000 kilometer vliegen. Als je die vogel dan ook nog in de hand hebt gehad, doet dat wel iets met je.'

Tamar Lok (32) is ecooloog. Ze promoveerde in 2013 aan de Rijksuniversiteit Groningen op haar onderzoek naar de rol van trek in de populatie-ecologie van lepelaars.

LEPELAAR

Wetenschappelijke naam: *Platalea leucorodia*

Familie: ibissen

Status: zomervogel, vrij schaarse broedvogel

Verspreiding: lepelaars komen in lang niet alle Europese landen

voor, maar wel in Nederland, Spanje, Hongarije, Oekraïne, Griekenland en Oost-Europa. De Nederlandse populatie trekt in het najaar via de Spaanse en Franse moerassen naar de West-Afrikaanse kust. Steeds meer lepelaars verkiezen Zuidwest-Europa als overwinteringsgebied.